

Tobias Hjertmann Laursen:

At tænke det samme – om tænkningens stil i Martin Heideggers forfatterskab

RESUMÉ

Denne artikel undersøger, på hvilken måde Heideggers begreb om tænkning kan beskrives som en *tænkning af det samme*, idet den forsøger at udrede tvetydigheden i Heideggers begreb om det samme. På den ene side betegner begrebet tænkningens stil, og på den anden side tænkningens genstand. *Selve det samme* benævner betingelsen for enhver tænkning, hvorfor en tænkning af det samme er en måde at forholde sig til tænkningen selv. I stedet for en traditionel transcendent tænkning argumenterer artiklen for, at Heidegger forsøger at ændre tænkningens *stil* for derigennem at afsøge muligheden for at beskrive den traditionelle tæknings væsen.

ABSTRACT

This article investigates in what way the concept of thinking in the works of Heidegger can be described as a *thinking of the same*. The focus is on the connection between the style of thinking and the thinking of *the same itself*, which refers to the condition of thinking in general. A thinking of the same is therefore a way to relate to thinking itself. Heidegger doesn't, however, advocate for a traditional transcendental philosophy but – so is my argument – tries to change the *way* of thinking in order to be able to grasp the essence of traditional thinking.

EMNEORD

Heidegger, tænkning, det samme, metafysik

KEYWORDS

Heidegger, thinking, the same, metaphysics

At tænke det samme – om tænkningens stil i Martin Heideggers forfatterskab

Det er en yndet disciplin inden for filosofien at spørge til filosofien selv. I den tyske filosof Martin Heideggers arbejder kommer dette til udtryk i spørgsmålet om, hvad tænkning er – eller som det hedder i titlen til et af hans værker: *Was heißt Denken?* I værket kan vi finde en karakteristik af tænkeren som én, der kun har én eneste tanke:

Jeder Denker denkt nur einen einzigen Gedanken. [...] Und die Schwierigkeit für den Denker ist, diesen einzigen, diesen einen Gedanken als das einzig für ihn zu-Denkende festzuhalten, dieses Eine als das Selbe zu denken und von diesem Selben in der gemäßen Weise zu sagen. [...] Für das Denken ist daher das Grenzenlose des Selben die schärfste Grenze. (Heidegger 1954, 20)

Denne karakteristik kan i første omgang synes mystisk. Formår filosofien ikke at tænke en masse forskelligt? Er Heideggers egne tanker ikke forskellige, når de handler om så tilsyneladende forskellige fænomener som for eksempel kunst, teknik og sprog?

Karakteristikken begynder først at give mening, når den læses i sammenhæng med Heideggers forsøg på at bestemme metafysikkens væsen. Metafysikken er Heideggers benævnelse af tænkningens historie, og ved at spørge til metafysikkens væsen spørger Heidegger til en tanke, som forener hele denne historie. Han spørger til det, som er det samme uanset, hvad der tænkes, fordi det tilhører selve tænkningens væsen. At tænke det samme er forsøget på at fastholde dette væsen.

I foredraget *Der Satz der Identität* og i teksten *Moira*, som er skrevet i forlængelse af anden forelæsningsrække i *Was heißt Denken?* (Heidegger 2004, 276), bliver selve det samme genstand for en tematisk behandling. Det gør den gennem Heideggers læsning af Parmenides' fragment III, der i Uvo Hölschers oversættelse lyder: "τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστίν τε καὶ εἶναι. / Denn dasselbe kann gedacht werden und sein" (Parmenides 1969, 16-17). Man skulle umiddelbart tro, at sætningen først og fremmest gav Heidegger anledning til at spørge ind til de to begreber *væren* og *tænkning*. Det gør den på sin vis også, men i den forstand, at det er det samme, *dasselbe* eller *τὸ αὐτὸ*

som forholdet mellem væren og tænkning, der er det væsentligste (Heidegger 2004, 233-234).

Dermed tager Heidegger et afgørende og ikke ukontroversielt skridt i sin læsning af Parmenides. I stedet for at læse betegnelsen, det samme, som en bestemmelse af væren og tænkningens ensked, bliver det samme i Heideggers læsning omvendt det grundlæggende, og forholdet mellem tænkning og væren læses som en bestemmelse af selve det samme. Med andre ord læser Heidegger τὸ αὐτὸ som sætningens subjekt i stedet for – og det medgiver Heidegger – den mere nærliggende læsning af τὸ αὐτὸ som sætningens prædikat (ibid., 238-241). Læsningen markeres ved, at den vanlige oversættelse af τὸ αὐτὸ med *dasselbe* erstattes af *das Selbe*. I sin helhed lyder fragmentet i Heideggers oversættelse: "das Selbe nämlich ist Vernehmen (Denken) sowohl als auch Sein." (Heidegger 2014, 14). Ved at oversætte med *das Selbe* substantiverer Heidegger det demonstrative pronomen *dasselbe*. Han markerer dermed, at det handler om selve det samme som et selvstændigt begreb med en egen betydning, og forsøger derigennem at rette blikket fra forholdets entiteter til forholdet selv.

Med tematiseringen af *das Selbe* som selve forholdet spørger jeg til et emne – forholdet mellem væren og tænkning – som er behandlet i andre sammenhænge. I *The Finitude of Being* pointerer Joan Stambaugh: "What we have is the relation between man and being as what is more primordial than both and what first allows man and being to originate." (Stambaugh 1992, 62), og i John Hersy's *The Question of Ground and the Truth of Being* (2011) er det en central tese i Herseys undersøgelse af *die Kehre* – den såkaldte vending i Heideggers tænkning – at den væsentligste forskel på den tidlige og den sene Heidegger er udviklingen af selve forholdet mellem væren og tænkning som værens og tænkningens grund og oprindelse.

Ved at tematisere *das Selbe* forfølger jeg denne vægtning af forholdets mellem frem for et udgangspunkt i enten væren eller tænkning, imens jeg samtidig forsøger at vise, at denne pointe leder til spørgsmålet om, hvad relationen er mellem tænkningens emne og tænkningens stil. At tænke det samme er på den ene side en beskrivelse af, *hvordan* en tænker skal tænke – at han skal fastholde den samme tanke – men på den anden side også en beskrivelse af, *hvad* en tænker skal tænke. For overskuelighedens skyld skelner jeg mellem *det samme* i betydningen af en beskrivelse af tænkningens måde og *selve det*

samme i betydningen af det, som skal tænkes. Jeg vil i det følgende argumentere for, at det er en pointe hos Heidegger ikke at skelne mellem disse to betydninger, men netop derfor opstår behovet for at redegøre for betydningernes sammenhæng for at forstå radikaliteten i Heideggers tænkning om tænkningen.

Artiklen tager udgangspunkt i Heideggers bestemmelse af selve det samme i foredraget *Der Satz der Identität*. Selve det samme udlægges i tråd med Heideggers egen behandling af emnet først som det identiske og senere som forholdet mellem væren og tænkning. På denne baggrund vil overvejelser over muligheden af en tænkning af selve det samme blive inddraget. Der vil i den forbindelse blive argumenteret for, at en tænkning af selve det samme kun er mulig, hvis tænkningen formår at fastholde grænserne for sin egen formåen. I så fald er der tale om en tænkning, der konstant vender tilbage til den samme tanke. For en tænkning af det samme kan stil og indhold altså ikke adskilles.

Identitet: at være det samme som sig selv

I sin analyse af selve det samme tager Heidegger udgangspunkt i spørgsmålet om identitet. Identitetens formale udtryk kan findes i identitetssætningen $A = A$. Men denne sætning, denne formel for identitet, kræver – hvis man ser efter – to: et A som kan sammenlignes og sættes lig med et andet A. Dermed sniger differensen sig ind som forudsætning for identitet. Heidegger benævner differensen i titlen til udgivelsen af *Identität und Differenz*, der udover *Der Satz der Identität* også indeholder *Die ontotheologische Verfassung der Metaphysik*, men nævner ikke på noget tidspunkt differensen med det ord i selve foredraget om identitetssætningen. Alligevel er den ikke svær at få øje på i foredragets begyndelse. "Die Formel $A = A$ spricht von Gleichheit. Sie nennt A nicht als dasselbe. Die geläufige Formel für den Satz der Identität verdeckt somit gerade das, was der Satz sagen möchte: A ist A, d. h. jedes A ist selber dasselbe." (Heidegger 2014, 10). Hvis noget er det samme som noget andet, så er det lig med dette, men det, identitetssætningen burde sige, er, at noget er det samme som sig selv. Heidegger omskriver derfor identitetssætningen $A=A$ til *A er A*.

Men også sætningen *A er A* indeholder en differens. *A* er kun identisk med sig selv, for så vidt der er tale om et forhold til sig selv – noget er ikke selv identisk, det er identisk *med* sig selv.

Die gemäßigere Formel für den Satz der Identität *A ist A* sagt demnach nicht nur: Jedes *A* ist selber dasselbe, sie sagt vielmehr: Mit ihm selbst ist jedes *A* selber dasselbe. In der Selbigkeit liegt die Beziehung des 'mit', also eine Vermittelung, eine Verbindung, eine Synthesis: die Einung in eine Einheit. (Heidegger 2014, 11)

I identiteten er der en formidling på spil – et *med sig selv*, og som sådan forudsætter identitetens enhed en forening: "die Einung in eine Einheit". Når Heidegger spørger til identitet, spørger han til det værendes enhed som en bevægelse: at blive ét med – eller det samme som – sig selv.

Identitet og sandhed

Heidegger skelner mellem lighed og identitet på samme måde, som han skelner mellem rigtighed og sandhed. Ofte forstår vi sandhed som rigtighed; det vil sige som en overensstemmelse mellem for eksempel udsagn og sag eller bevidsthed og virkelighed. Hvis noget er sandt, er det i denne forståelse *lig med* et sagforholds virkelige beskaffenhed. Ligheden forudsætter et skel mellem udsagnets værende og det virkeligt værende, men for Heidegger forudsætter sandhed ikke, at to entiteter allerede foreligger; den handler snarere om muliggørelsen af det værende som sådant.

Heidegger udfolder denne pointe i sin udlægning af sandhed som det græske *ἀλήθεια*. *Λεθω* vil sige at være skjult, og *ἀ-λεθής* er benægtelsen af det skjulte (Berg 1978, 28). Heidegger oversætter derfor *ἀλήθεια* med *Unverborgenheit*. På dansk bliver dette lidt klodset til uskulthed eller lidt upræcist til afdækkethed, men det afgørende er, at sandheden er en bevægelse: først har vi skjultheden, og derudfra kan det skjulte af- eller u-gøres.

Heidegger bruger ofte det samme billede til at beskrive sandhedens bevægelse. Heri tænkes sandheden som en lysning (*Lichtung*): et åbent sted midt i skovens tætte mørke (Heidegger 2003, 40). Ordet har på tysk såvel som på dansk en sproglig forbindelse til ordet lys, men oprindeligt i betydningen af en rydning, der gøres, så lyset kan komme ind (Seebold 2011, 576). Idet

lysningen rydder et område, gives en grund, hvorudfra det værende kan vise sig.

Betegnelsen af sandhed som en rydning af et område har fået adskillelige Heideggerforskere til at give tænkning betegnelsen topologi. For eksempel beskriver Otto Pöggeler i *Topologie des Seins* (1969, 331) topologien som den sene Heideggers forsøg på at samle metafysikken på stedet for værens *Wesen*. *Wesen* forstået verbalt som den måde væren sker på. I den forstand er stedet – som Miguel de Beistegui (2005, 79-94) pointerer – det område, hvor tiden sker som rum, og rummet sker som tid. Det sted, som tænkningen tilhører, er som sådan afgrænsningen af et rum for værens muligheder, hvilket Heidegger betegner *Zeit-Raum* (Heidegger 1994). Med Beisteguis ord: "time and space emerge as the 'where' and 'when', the 'site' and 'moment' of being in its historical unfolding. Needless to say, then, time-space is not something of which we can say what it is independently of the way in which it is" (Beistegui 2005, 83). Ligesom sandheden rydder et område, der muliggør en bestemt måde at forstå på, så er identiteten et forsøg på at benævne den lysning, hvormed metafysikkens måde at forstå på er blevet mulig, idet identitet forudsættes i enhver forståelsesakt.

Men hvis sandheden som en afdækkende lysning muliggør, at noget kan fremtræde for os, så ser vi til gengæld ikke lysningen selv. Sandheden er det, som unddrager sig, idet den muliggør det værende, som tildrager sig (Heidegger 2003, 40-41). Hos Jeff Malpas (2012, 13) betegnes Heideggers topologi som samlingen af det sted, der udgør både tænkningens opgave og dens oprindelse. Ligeså er identiteten både tænkningens opgave og dens oprindelse: oprindelse i kraft af at have muliggjort forståelsen af det værende og opgave i den forstand, at denne muliggørelse i sig selv unddrager sig. I den forstand er tænkningens genstand tænkningen selv. Tænkning er forsøget på at tænke muliggørelsens bevægelse: sandheden som en rydning. Tænkningens genstand er på en gang det, som unddrager sig tænkning, og samtidig giver noget at tænke.

Forholdet mellem væren og tænkning

For Heidegger er identitet benævnelsen af det område, der åbnes i forholdet mellem væren og tænkning. Men hvordan er det muligt at beskrive selve dette område – selve det samme? Det kan synes selvfølgelig, at en beskrivelse

af forholdet mellem væren og tænkning forudsætter en udlægning af både væren og tænkning, men Heidegger ønsker at sætte forholdets mellem som grund. Han spørger derfor til selve samhørigheden mellem væren og tænkning, idet han lægger vægten på *gehören* i *Zusammengehören* (Heidegger 2014, 16-17). Han nedtoner derved et sammen, hvor den tanke let medfølger, at to entiteter forudsættes i forholdet mellem dem for derimod at lægge vægten på en høren-til, hvilket vil sige, at den ene i sit væsen hører til den anden og omvendt.

Alligevel er det ikke muligt at undgå et valg af grund i enten væren eller tænkning. Hvis tænkningen udlægges i sit tilhørsforhold til væren, så danner betydningen af væren grundlag for udlægningen af tænkning, og ligeså for det omvendte forhold. Det er derfor ikke ligetil for Heidegger at beskrive selve forholdet som grund. Selv en beskrivelse der vægter en gensidig samhørighed, må vælge et perspektiv: den må beskrive ét, som hører til et andet.

I *Der Satz der Identität* bliver Heideggers løsning i første omgang at beskrive forholdet som et dobbelt forhold. Først beskrives tænkningens forhold til væren og dernæst værens forhold til tænkningen. Dermed opstår den vanskelighed i læsningen af Heidegger: at vi i hver beskrivelse kun får den halve sandhed.

Mit forslag til læsningen af Heideggers tænkning af selve det samme er derfor at læse den med forbehold. Når Heidegger beskriver tænkningens grund i væren som det forhold, at tænkningen hører til væren (Heidegger 2014, 18), så skal vi læse det med forbehold for, at også væren har grund i tænkningen. Og når Heidegger beskriver værens grund i tænkningen som det forhold, at væren har brug for tænkningen (ibid., 19), så skal også det læses med forbehold for, at tænkningen har grund i væren. Forbeholdet er det eneste, som forhindrer os i at sætte enten tænkning eller væren som grund.

Tænkningens afmægtige forhold til væren

Det er derfor med forbehold for det reciproke forhold, at samhørigheden mellem væren og tænkning kan beskrives som tænkningens forhold til væren. Tænkningens forhold er i Heideggers udlægning menneskets. Spørgsmålet bliver derfor, hvordan mennesket står i forhold til væren:

Aber das Auszeichnende des Menschen beruht darin, daß er als das denkende Wesen, offen dem Sein, vor dieses gestellt ist, auf das Sein bezogen bleibt und ihm so entspricht. Der Mensch *ist* eigentlich dieser Bezug der Entsprechung, und er ist nur dies. 'Nur' – dies meint keine Beschränkung, sondern ein Übermaß.
(Heidegger 2014, 18)

I citatet beskrives menneskets væsen på en måde, der trækker tråde gennem hele forfatterskabet. Når det heri hedder, at mennesket *er* sit forhold til væren, så ligger denne formulering i forlængelse af bestemmelsen af menneskets væren som *Dasein* fra *Sein und Zeit*: "daß es diesem Seienden in seinem Sein um dieses Sein selbst geht." (Heidegger 2006, 12). Det hører til menneskets væsen, at det forholder sig til sin egen væren, og kun i kraft af dette forhold opstår dets muligheder. Mennesket har ikke bare muligheder; det er sine muligheder: "Dasein *ist* je seine Möglichkeit und es 'hat' sie nicht nur noch eigenschaftlich als ein Vorhandenes" (ibid., 42). Heideggers *kun* er ingen indskrænkning, fordi det først er i værensforsholdet, at muligheden opstår. Det er i det lys, at dette "nur" er en overflod – nemlig af muligheder. Muligheder er ikke givet ud af ingenting; de kræver begrænsning, og det er i værensforsholdets bestemte forhold – i dets afgrænsning – at mulighedsrummet opstår. Fordi vi forstår vores egen væren, kan vi opstille muligheder for os selv.

Forankringen af menneskets muligheder i en værensforståelse betyder dog ikke, at mennesket er sin egen grund. Forståelsen er menneskets, men grunder ikke i mennesket selv. Mennesket er derimod magtesløs i sit forhold til væren. Det mulighedsrum vi lever i – det vil sige den tid og de omgivelser vi fødes ind i – har vi ikke selv valgt. Denne form for magtesløshed beskrives i *Sein und Zeit* gennem begrebet *Geworfenheit*. Som mennesker er vi kastet ind i verden, når vi fødes. Men som et væsentligt kendetegn ved mennesket sker denne kastethed ikke blot én gang. Menneskets måde at være på er til enhver tid kastet; vi er hele tiden et sted, hvor vi allerede er i fuld gang med livet. Som sådan tænkes hver eneste tanke ud fra et mulighedsrum, der altid allerede er os givet. Menneskets tænkning afhænger af et bestemt sprog, en bestemt kultur, en bestemt måde at være på, og vi kan ikke tænke uden for de betingelser, som derigennem er blevet åbnet for os.

Tænkning er derfor ikke et valg, vi træffer, men derimod noget, som presser sig på. Vi burde, som den tyske fysiker og aforismeskribent Georg Christoph Lichtenberg skriver, derfor sige *det tænker* i stedet for *jeg tænker*: "Wir kennen nur allein die Existenz unserer Empfindungen, Vorstellungen und Gedanken. *Es denkt*, sollte man sagen, so wie man sagt: *es blitzt*. Zu sagen *cogito*, ist schon zu viel, so bald man es durch *Ich denke* übersetzt. Das *Ich* anzunehmen, zu postulieren, ist praktisches Bedürfnis." (Lichtenberg 1971, 412). Tænkningen er noget, der kommer til os. Vi kan ikke fremtvinge en tanke, men højest lade den ske. Tænkningen er ikke noget, som nogen gør, men snarere noget, som sker med sin egen skeen som grund, ligesom lynet lynes, eller regnen falder. Der er altså intet *jeg* bag tænkningen, intet subjekt, der udfører tænkningens aktivitet. Tænkningens grund er snarere et det i "det regner", eller som Heidegger formulerer det i *Zeit und Sein* i forsøget på at tænke væren med sætningen *es gibt Sein*: "Wir versuchen, das Es und sein Geben in die Sicht zu bringen" (Heidegger 2007, 9).

Tænkningens forhold til væren er bestemt af afmagt. Men i denne tanke har vi – hvis vi ikke passer på – nemt forudsat en bestemmelse af den magt, som vi står afmægtige over for. Det er derfor afgørende, at vi ikke blot forudsætter en bestemt værensforståelse i tænkningens forhold til væren. Vi må spørge til væren i dets forhold til tænkning.

Væren har brug for tænkningen

Hvis tænkningen er bestemt i sit forhold til væren, så fremstår væren som tænkningens grund. Men væren har ifølge Heidegger ikke noget niveau hinsides tænkningen. Væren er derimod kun så længe den er for tænkningen.

Und das Sein? Denken wir das Sein nach seinem anfänglichen Sinne als Anwesen. Das Sein west den Menschen weder beiläufig noch ausnahmsweise an. Sein west und währt *nur*, indem es durch seinen Anspruch den Menschen an-geht. Denn erst der Mensch, offen für das Sein, läßt dieses als An-wesen ankommen. Solches An-wesen braucht das Offene einer Lichtung und bleibt so durch dieses Brauchen dem Menschenwesen übereignet. (Heidegger 2014, 19; min kursivering)

Væren kan ikke tænkes som noget, der er afkoblet fra mennesket. Det væsentlige ved væren er tværtimod, at det angår os som nærvær (*an-west*). Derfor indtager væren ikke et oprindeligt niveau i forståelsen af et ægte niveau under det metafysiske. Væren sker kun i et forhold til mennesket. Det hører derfor med til værens væsen, at det har brug for mennesket. Væren hører til mennesket ligesom mennesket hører til væren.

Væren har altså ikke nogen værdi i sig selv. Det er, som Thomas Sheehan formulerer det: "Heidegger's focal topic is not 'being' but that which 'gives' being." (Sheehan 2001, 10). Alligevel findes der mange formuleringer i Heideggers forfatterskab, der peger i en anden retning, og derfor kan Søren Gosvig Olesen (2006) påpege den tendens i Heideggers udlægninger af væren, at væren netop tilskrives værdi i sig selv. Gosvig Olesen behandler Heideggers metafysikkritik igennem hans Nietzschelæsninger, og når han til sidst retter et kritisk blik på Heideggers læsning af Nietzsche, er det for at rette et kritisk blik på værensbegrebet.

Stilen i Heideggers opgør med nihilismen og med Nietzsche er ikke til at tage fejl af – og da allermindst, hvor han følger Nietzsche og vover sig længst ud i sine formuleringer. [...] ('Aber vielleicht kümmern sich das Sein selbst nicht um die Widersprüche unseres Denkens', GA 67, s. 206, jvf. GA 6.2, s. 305). Heidegger taler her om væren på samme måde, som andre taler om Naturen, Skæbnen eller Gud. (Gosvig Olesen 2006, 106)

Gosvig Olesen hentyder her til en måde at tale om væren på, som antager, at væren har sit eget niveau, sin egen logik, og læser på den baggrund en Heideggerkritik hos Nietzsche:

Men at der ingen bekymring er (om os mennesker), betyder vel ikke, at Væren – eller Naturen, Skæbnen, Gud – ikke bekymrer sig, altså er ubekymrede. At der ingen bekymring er, betyder måske bare, at der ingen bekymring er. [...] Kunne 'det', som holdes fast i *som-momentet*, ikke – med Nietzsche, mod Heidegger – tænkes som er blot flux, en mangel på mening, det rene kaos eller det rene ingenting? (ibid., 107)

Den mulighed som Gosvig Olesen her peger på – at beskrive tænkningens grund som det rene ingenting i stedet for væren – implicerer en bestemt

udlægning af væren. Væren kontrasteres en ren mangel på mening, det rene kaos, og gives derved en mening i sig selv (hvad enten denne mening antages at være bestemt eller ubestemt). Dermed tegner der sig to måder at forstå tænkningens grund på: et rent ingenting og en væren med en mening adskilt fra menneskets. Men måske forsøger Heidegger snarere at tilbyde os en tredje vej. Måske glemmer Gosvig Olesen muligheden for at tænke det væsentlige som forholdets mellem med i Heideggers formulering – selv der, eller måske især der, hvor formuleringerne bevæger sig allerlængst ud. Heideggers formulering "Aber vielleicht kümmert sich das Sein selbst nicht um die Widersprüche unseres Denkens" (Heidegger 1999, 206) beskriver den menneskelige tænkningens afmagt: at tænkningen grunder i noget større end mennesket selv. Men dette er kun et af to forhold, hvis sammenhæng er det væsentlige.

Holder man i sin læsning begrebernes systematik nøje for øje, så risikerer man at slippe sagen af syne. I dette tilfælde handler sagen om, hvorvidt mennesket er sin egen grund, og idet Heidegger sætter mennesket i et afmægtigt forhold til væren, så forudsætter den systematiske forståelse væren som tænkningens grund. Men den tanke, Heidegger forsøger at tænke, sætter hverken tænkning eller væren som grund.

Dieses vorwaltende Zusammengehören von Mensch und Sein verkennen wir hartnäckig, solange wir alles nur in Ordnungen und Vermittlungen, sei es mit oder ohne Dialektik, vorstellen. Wir finden dann immer nur Verknüpfungen, die entweder vom Sein oder vom Menschen her geknüpft sind und das Zusammengehören von Mensch und Sein als Verflechtung darstellen. (Heidegger 2014, 19)

Heidegger taler i Gosvig Olesens citat om væren selv – ganske vist. Det gør han for at rive magten ud af menneskets hænder. Men hvis vi medtænker det forbehold, at væren kun er for tænkningen, så medtænker vi, at væren alligevel ikke er væren selv.

Det er derfor afgørende, at læsningen af Heideggers tekster hverken forfalder til en blind tilslutning eller en ren afvisning, men derimod hele tiden holder sig vanskeligheden i det, som hans tænkning forsøger at tænke, for øje. Det gøres ved at have et forbehold med i sin læsning. En forbeholdende læsning

er ikke en ensidig tilslutning eller afvisning; det er en læsning, som flytter blikket fra tænkningens system – der netop kan bekræftes eller afvises i sin kohærens henholdsvis selvmodsigelse – til fordel for et forsøg på at fastholde et forhold, som ikke kan fastsættes i nogen bestemmelse.

Gosvig Olesen peger på en fare i læsningen af Heidegger: at Heideggers formuleringer af og til har et skær af noget ophøjet over sig, som tenderer en fremstilling af væren på et niveau hinsides den metafysiske tænkning – et niveau, som kun den egentlige tænkning kan nå. Men måske er det netop stilen (modsat hvad Gosvig Olesen hævder), der er til at tage fejl af. I læsningen af Heidegger glemmer vi let – ligesom Heidegger i sine mest radikale formuleringer muligvis selv kommer til at glemme – at tænkningen foregår i sin egen utilstrækkelighed. Tænkningen af det samme er en tænkning af det utænkelige, eller rettere er det en måde at forholde sig på, når det, som skal tænkes, er utænkeligt. Fordi der er tale om en måde, kommer tænkning af det samme først og fremmest til udtryk som en stil. Det er ikke nok at tematisere tænkningens utilstrækkelighed; som sådan er tænkningen fortsat fastsættende. Heidegger må skrive – og vi må læse – efter den stil, der selv forholder sig utilstrækkeligt. Således har jeg forsøgt at læse et forbehold med i tænkningen.

Tænkning og metafysik

Heidegger afslutter dog ikke sin analyse af samhørigheden mellem tænkning og væren i *Der Satz der Identität* med et på den ene side og på den anden side af forholdet. Han går derimod længere for at navngive og beskrive forholdets samhørighed som sådant. Han forsøger dermed at tænke et område, der afgrænser metafysikkens måde at forholde sig på, idet metafysikken beskrives i sin oprindelse.

Heidegger karakteriserer sin samtid som den, hvori oprindelsen er ved at komme til sin afslutning: den er i sin tildragelse – *Ereignis* – i gang med at komme til sig selv. Ved at benævne metafysikkens væsen som en tildragelse, sammenholder Heidegger metafysikkens begyndelse og afslutning som noget, der er ved at ske. Som sådan er begyndelse og afslutning ikke punkter i tiden, men gensidigt afhængige afgrænsninger af et område (Heidegger 1994, 55).

Men hvis tænkningen skal overskride metafysikken gennem dens tildragelse, så kræver det en helt anden slags tænkning. Der kan derfor ikke gives nogen logisk stringent begrundelse for metafysikkens mulighedsområde, da en sådan begrundelse netop tilhører metafysikken. Det der skal til, er med Heideggers begreb et tænkningens spring – *ein Sprung*. "Der Sprung ist die jähe Einfahrt in den Bereich, aus dem her Mensch und Sein einander je schon in ihrem Wesen erreicht haben, weil beide aus einer Zureichung einander übereignet sind. Die Einfahrt in den Bereich dieser Übereignung stimmt und be-stimmt erst die Erfahrung des Denkens." (Heidegger 2014, 21). Tænkningens spring skal åbne op for det område mellem være og tænkning, som vi hidtidigt ikke har kunnet tænke. Springet er det moment i tænkningen, der muliggør en helt anden tænkning.

At benævne overskridelsen af metafysikken som et spring fortæller os dog også, at der er tale om et vovestykke. Tænkningens spring er et spring i det ukendte. Der gives derfor ingen garantier for resultatet; man kunne måske endda sige, at resultatet ikke er det vigtigste. Det er svært at underkende vigtigheden af begrebet *Ereignis* i Heideggers senere tænkning, men måske skal det alligevel ikke læses som resultatet. I en tænkning af det samme er begrebet ét bud, men ikke noget endeligt resultat.

Tænkningen forsøger at bryde med metafysikkens måde at forstå på ved at tænke metafysikken i dens oprindelsesmoment. Men Heidegger bliver aldrig færdig med sine forsøg på at beskrive metafysikkens væsen, hvilket peger på, at Heideggers såkaldte *Ereignis*-tænkning ikke er noget endeligt brud med metafysikken. Der er derfor ikke belæg for en fuldstændig overvindelse af metafysikken i Heideggers sene tænkning, sådan som den ellers af og til bliver udlagt, for eksempel i Julian Youngs *Heidegger's Later Philosophy* (2001).

I *Die Frage nach der Technik* hedder det om formålet med at spørge til teknikken: "Wir fragen nach der Technik und möchten dadurch eine freie Beziehung zu ihr vorbereiten. Frei ist die Beziehung, wenn sie unser Dasein dem Wesen der Technik öffnet. Entsprechen wir diesem, dann vermögen wir es, das Technische in seiner Begrenzung zu erfahren." (Heidegger 2004, 9; min kursivering). Det frie forhold til teknikken opnår vi ved at tænke teknikens væsen, det vil sige ved at tænke teknikens grænser, som i sine begrænsninger giver teknikken dets mulighedsrum. I dette frie forhold ligger tænkningens mulighed for at frigøre sig fra metafysikkens magt. Men

Heidegger påpeger, at spørgsmålet om teknikken (*Die Frage nach der Technik*) – som også er tekstens titel, altså benævnelsen af teksten i sin helhed – er forsøget på at *forberede* et sådant frit forhold. I Heideggers egen tekst skal vi altså ikke vente en afgørelse, men (kun) et forsøg på en forberedelse.

I *Überwindung der Metaphysik* fremlægger Heidegger ikke en tænkning, som har overstået metafysikken. Han spørger nærmere til, hvad vi skal forstå ved overvindelse, hvis en overvindelse af metafysikken er mulig. Muligheden af en overvindelse af metafysikken afhænger således af, at vi forstår overvindelse som noget ganske andet end det, vi normalt forstår derved. "Die Metaphysik läßt sich nicht wie eine Ansicht abtun. Man kann sie keineswegs als eine nicht mehr geglaubte und vertretene Lehre hinter sich bringen." (Heidegger 2004, 68). Godt nok beskriver Heidegger i samme tekst sin egen tid som metafysikkens sidste, hvor metafysikken er gået i gang med sin afslutning. Men dette betyder på ingen måde, at Heidegger ser muligheden af en ikke-metafysisk tænkning som noget nært forestående. Tværtimod har vi måske snarere mindst endnu et par tusinde år i vente: "Die Verendung *dauert* länger als die bisherige Geschichte der Metaphysik." (ibid., 67).

Disse eksempler viser, at Heidegger ikke ser sin egen tænkning som en tænkning, der når til en endelig afgørelse vedrørende metafysikkens væsen. Og netop derfor påpeger Heidegger i forskellige indledende tekststykker, at det er *vejen* i teksternes tænkning, og ikke resultatet, som vi skal fatte vores opmærksomhed på. I begyndelsen af *Die Frage nach der Technik* kan der læses: "Im folgenden *fragen* wir nach der Technik. Das Fragen baut an einem Weg. Darum ist es ratsam, vor allem auf den Weg zu achten und nicht an einzelnen Sätzen und Titeln hängenzubleiben." (ibid., 9). Det vigtigste er den endnu uafklarede spørger, som blot er i gang med forberedelsen af tænkningens vej. Definitioner på teknikkens – og det vil sige metafysikkens – væsen skal ikke læses som definitioner, men som sætninger, der kan bruges for en tid på vejen mod endeløse bestemmelser af metafysikken.

I samme stil navngav Heidegger en samling af sine tekster *Holzwege*. Som sådan beskriver han sine tænkningsforsøg som veje, "die meist verwachsen jäh im Unbegangenen aufhören." (Heidegger 2003, Vorwort). Når metafysikkens væsen beskrives, så er der ikke tale om nogen afklaret udlægning, men nærmere en udlægning, der har ledt os til skovens allertætteste bevoksning. Vi finder heller ikke nogen endelighed i et system

mellem teksterne: "Jeder verläuft gesondert, aber im selben Wald." (ibid.). Det er måske muligt at finde et sådant system: "Oft scheint es, als gleiche einer dem anderen." (ibid.), men Heidegger beder os om ikke at lægge vægten der: "Doch es scheint nur so." (ibid.).

Denne uafsluttethed i Heideggers tænkning markeres ofte ved, at hans tekster afsluttes med spørgsmål, som det eksempelvis er tilfældet i *Überwindung der Metaphysik, Sein und Zeit* og *Was ist Metaphysik?* (Heidegger 2004, 95; Heidegger 2006, 437; Heidegger 1976, 122). Eller også slutter de som i for eksempel *Die Zeit des Weltbildes* og '*...dichterisch wohnet der Mensch...*' med et digt uden nogen udlægning af digtet eller nogen anden form for redegørelse for sammenhængen mellem tekst og digt (Heidegger 2003, 96; Heidegger 2004, 198).

Alle disse eksempler tjener det formål at slå fast, at Heideggers tænkning ikke skal læses som den ortodokse læser Biblen. Snarere skal vi læse hans bestemmelser, begreber og systemer med det forbehold, at vi også kunne have læst andre bestemmelser, begreber og systemer om det samme. Vi får ikke svar på de spørgsmål, Heidegger rejser, og skal derfor ikke læse de steder, hvor Heidegger tilsyneladende giver svar, som svar. De er snarere *forsøg* på svar. De er forsøg, der er sig bevidste om egne utilstrækkeligheder, og derfor må de igen og igen begynde forfra.

Det er derfor vigtigt at læse Heideggers tekster i lyset af den betegnelse, som han selv giver dem i forordet til tekstsamlingen *Vorträge und Aufsätze*: "Im Vorliegenden Falle gilt es, sich wie vordem zu mühen, daß dem von altersher zu-Denkenden, aber noch Ungedachten, durch *unablässige Versuche* ein Bereich bereitet werde, aus dessen Spielraum her das Ungedachte ein Denken beansprucht." (Heidegger 2004, Vorwort; min kursivering). Tænkningen er intet endeligt brud med metafysikken. Hvis den på nogen måde kan adskilles fra metafysikken, så er det ikke nogen fuldstændig adskillelse. Det er tværtimod gennem vedholdende forsøg på at beskrive metafysikkens væsen, at tænkningen finder sit spillerum. Kun ved at fastholde vanskeligheden – vi kunne måske endda sige umuligheden – af sin egen opgave, kan den blive fri til at prøve sig frem.

På denne baggrund kan der tilbydes en læsning af Heideggers bestemmelser af metafysikkens væsen, der svækker selve bestemmelsen. Måske overskrides

metafysikkens grænser, men på en måde, hvor tænkningen er sig bevidst om, at også sine egne grænser overskrides. Måske skal Heidegger læses i kraft af umuligheden af det, som tænkningen forsøger. At gøre noget uden nogen sikkerhed for succes kaldes *forsøg*. Og ved at fastholde forsøget i *unablässige Versuche* afvises enhver succes, der måtte dukke op.

At tænke det samme er et spørgsmål om stil

Forsøget på at tænke selve det samme er forsøget på at tænke forholdet mellem væren og tænkning som sådant. Derfor leder spørgsmålet om det samme i *Der Satz der Identität* til begrebet *Ereignis*, som benævner tænkningens oprindelsesmoment. *Ereignis* er som bestemmelsen af forholdet mellem væren og tænkning det spillerum, som udgør tænkningens muligheder og grænser. At være det samme som sig selv – det vil sige identitet som sådan – forudsætter ifølge Heidegger en samlende bevægelse, som sker i forholdet mellem væren og tænkning. Temaet i en tænkning af det samme er derfor at tænke dette forhold som sådant; det er at tænke selve det samme. Men dermed geråder tænkningen i en vanskelighed, der fordrer en anderledes *måde* at tænke på. At tænke det samme er ikke blot at fremvise begrebet *Ereignis*; det er *forbeholdende* at forstå denne fremvisnings begrænsning, og i *vedvarende forsøg* at genoverveje det spørgsmål, som *Ereignis* er svar på.

Det er, som Heidegger selv påpeger, overhovedet ikke muligt at tænke selve det samme, før tænkningen selv har ændret sig: "*Erst in einem nicht mehr griechisch und überhaupt nicht mehr ontologisch-metaphysisch denkenden Schritt zurück kann und muß sogar τὸ αὐτό als das 'Subjekt' eines Satzes gelesen werden. Dann nennt τὸ αὐτό das noch ungedachte Wesen der Ἀλήθεια*" (Heidegger 2002, 263). Heidegger henviser til Parmenides' fragment III, som han netop oversætter med en læsning af det samme, *das Selbe*, som sætningens subjekt. Dermed tematiserer han selve det samme. Men skal denne tematisering forstås ret, så betinger det en tænkning, der ikke længere tænker metafysisk. Det er altså ikke bare tænkningens opgave at fremlægge metafysikkens væsen på ny; det er dens opgave at gøre det på en ny måde.

I værket *Der Garten der Wildnis* beskriver Wolfgang Ullrich (1996) Heideggers begreb om tænkning som et spil – *ein Spiel* – med ord. Heideggers

grundbegreber er ifølge Ullrich ikke givet i en systematisk sammenhæng. Når han lægger vægten på ét ord, og derigennem indfører et grundbegreb, er det snarere en bevægelse i et større spil. Ullrich forsøger sig med en beskrivelse af forholdet mellem et grundlæggende ord og tænkningsspillet i Heideggers tænkning således:

So ergibt sich ein neues 'Grundwort', worin Reichtum und Entfaltung jenes Spiels bestehen. Das neu sich einstellende Wort ist [...] Entfaltung des für sich unbenennbaren Grundes, so wie es zugleich in einer Aufgeladenheit mit mehreren Bedeutungen zur 'Geburtsstätte' weiterer Worte werden kann. Somit können die Worte füreinander einsteher, mehrere führen auf eines, das selbst wiederum mit anderen zusammengedacht werden kann. (Ullrich 1996, 122)

Betydningen af et grundlæggende begreb i Heideggers tænkning overskrider en fast betydning afgrænset til begrebet selv. Det indgår i et net af betydningssammenhænge, hvis grund i sig selv forbliver skjult.

Ullrich (ibid., 123) beskriver videre, at begreberne i Heideggers tænkning får deres betydning ved gentagne at blive sat i forskellige sammenhænge med hinanden. Sådan sættes de i spil inden for en større sammenhæng: "So erhält etwas sein Gewicht auch nur in Relation zu anderem; eine Umgewichtung findet nur aus dem heraus statt, was im selben Zusammenhang steht." (ibid., 125). Heideggers tænkning er forsøget på at beskrive denne sammenhæng ved konstante genvejninger, det vil sige ved vedvarende gentagelser af forsøget på at beskrive det væsentlige gennem forskellige grundbegreber. Således sker Heideggers tænkning som forsøg på at opridse sammenhænge, hvis helhed i sig selv forbliver skjult.

Heidegger beskriver tænkningens forhold til det samme i sætningen: "Für das Denken ist daher das Grenzenlose des Selben die schärfste Grenze." (Heidegger 1954, 20). Den vedvarende gentænkning af det samme er forsøg på at nærme sig tænkningens væsen; den er forsøg på at afsøge grænserne for sit eget mulighedsrum. Fordi tænkningens forsøg på at tænke dette mulighedsrum i sin helhed aldrig kan lykkes *helt* – det vil sige fordi tænkningen aldrig kan tænke det hele på én gang – så må tænkningen blive ved med at tænke det samme. Det samme er derfor grænseløst og samtidig

den skarpeste grænse, da det samme ikke kun betegner gentagelsen, men gentagelsen af det væsentlige som sådant, det vil sige det, som tænkningen ikke kan tænke i sig selv.

Heidegger praktiserer blandt andet denne tænkning af det samme ved at lægge stor vægt på de betydninger, som ligger gemt i ordene. I stedet for at opfinde nye begreber, som filosofien har for vane, tager han ofte fat i forskellige dagligdags ord for at grave en betydning frem fra dem, som han kan bruge i sit filosofiske projekt. Der er ikke brug for at tillægge ordene en ny betydning – hvis noget sådant nyt overhovedet er muligt. Ordene indeholder allerede visse muligheder for tænkningen, og disse muligheder er uudtømmelige; de kan fortolkes og sættes i sammenhæng med hinanden på fortsat nye måder. Sådan står sproget aldrig stille, men danner et spillerum, som tænkningen kan drive i sin retning – dette spillerum *er* tænkningens muligheder.

Heidegger bruger ofte etymologiske beskrivelser til at give sin tænkning en bestemt retning. Men han bruger ikke etymologien som et argument, der beviser eller begrunder tænkningen; den anviser snarere en betydningsammenhæng, som det er op til tænkningen at erfare. "In Wahrheit steht es [...] nicht so, daß unser Denken von der Etymologie lebt, sondern daß die Etymologie darauf verwiesen bleibt, zuvor die Wesensverhalte dessen zu bedenken, was die Wörter als Worte unentfaltet nennen." (Heidegger 2004, 167). Tænkningens muligheder gemmer sig i ordene, og derfor kan tænkningen bruge etymologien – ikke til at bevise, men til at *vise* en anden måde at tænke på. Det er som Heidegger formulerer det i forordet til *Identität und Differenz*: "Beweisen läßt sich in diesem Bereich nichts, aber weisen manches." (Heidegger 2014, 8).

Ved at vise i stedet for at bevise søger Heidegger en stil for tænkningen, der bryder med traditionel akademisk argumentation. Med etymologien argumenterer han ikke for nødvendigheden af en sammenhæng, men derimod for muligheden af den. Det handler om at se muligheder i sproget, som kan løse den forståelse, som sproget inkarnerer. Således sker tænkningen i sprogspil. Den når ikke sine grænser ved at opstille begreber, men den kan måske skubbe sine grænser ved at lege med sproget. Dermed forsøges en helt anden form for tænkning end den, der begrunder sine påstande med argumenter. Det handler ikke om at bevise, at en påstand er

rigtig; det handler snarere om at vise, hvordan en påstand er mulig. Et lignende skel er tidligere blevet fremhævet gennem Heideggers begreber om rigtighed og sandhed, men pointen er, at det ikke er nok at nævne skellet begrebsligt. Som en ryddende lysning må sandheden gennemføres i tænkningens stil, hvis ikke rigtighedens magt stadig skal råde i vor forståelse.

At tænke selve det samme er forsøget på at tænke et mulighedsrum for tænkning. Men fordi ingen tænkning kan begribe det hele på en gang, må enhver mulig tænkning indstille sig på sine resultaters begrænsninger. At tænke det samme vil sige at afvise sine egne resultater. Det er en tænkning, som ikke bygger videre på sine resultater, men går tilbage til det samme spørgsmål for at stille det på ny. Tænkningen må bevare et forbehold for det, den ikke fik med. Det betyder ikke, at den skal stoppe med at gøre forsøget, men tværtimod at den skal blive ved med at gøre forsøget om og om igen.

Referencer

- Beistegui, Miguel de. 2005. *The New Heidegger*. New York: Continuum.
- Berg, C.. 1978. *Græsk – Dansk Ordbog*. København: Nordisk Forlag.
- Heidegger, Martin. 1954. *Was heißt Denken?*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Heidegger, Martin. 1976. *Wegmarken*. Frankfurt am Main: Klostermann Seminar.
- Heidegger, Martin. 1994. *Gesamtausgabe 65: Beiträge zur Philosophie (Vom Ereignis)*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Heidegger, Martin. 1999. *Gesamtausgabe 67: Metaphysik und Nihilismus*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Heidegger, Martin. 2002. *Gesamtausgabe 8: Was heißt Denken?*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Heidegger, Martin. 2003. *Holzwege*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Heidegger, Martin. 2004. *Vorträge und Aufsätze*. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Heidegger, Martin. 2006. *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

- Heidegger, Martin. 2007. *Gesamtausgabe 14: Zur Sache des Denkens*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Heidegger, Martin. 2014. *Identität und Differenz*. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Hersey, John. 2011. *The Question of Ground and the Truth of Being*. Michigan: ProQuest.
- Lichtenberg, Georg Christoph. 1971. *Schriften und Briefe II*. München: Carl Hanser Verlag.
- Malpas, Jeff. 2012. *Heidegger and the Thinking of Place – Explorations in the Topology of Being*. Cambridge: MIT Press.
- Olesen, Søren Gosvig. 2006. *Dialog med dekonstruktionen*. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Parmenides. 1969. *Vom Wesen des Seienden: Die Fragmente, griechisch und deutsch*. Oversat af Uvo Hölscher. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Pöggeler, Otto. 1969. "Heideggers topologie des Seins." *Man and World* 2 (3): 331-357.
- Seebold, Elmar. 2011. *Kluge: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Berlin: De Gruyter.
- Sheehan, Thomas. 2001. "A Paradigm Shift in Heidegger Research." *Continental Philosophy Preview* 34 (2): 183-202.
- Stambaugh, Joan. 1992. *The Finitude of Being*. Albany: State University of New York Press.
- Ullrich, Wolfgang. 1996. *Der Garten der Wildnis – Zu Martin Heideggers Ereignis-Denken*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Young, Julian. 2006. *Heidegger's Later Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.